

פרשת כי תשא: האם צריך ליטול ידיים לדבר שטיבולו במשקה

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע מצווה משה להכין את הכיור, ממנו ייטלו הכהנים את ידיהם ואת רגליהם לפני העבודה במקדש. כאשר התורה מצווה על נטילת הידיים מהכיור היא כותבת, שיש ליטול דווקא ממנו ולא בתוכו. מכאן למד הרשב"א (א, קצא), שדווקא בנטילה במקדש אסור ליטול ידיים בתוך הכיור, אבל בשאר הנטילות (בבוקר או לאכילה) אפשר לשכשך את הידיים בתוך כלי. ובלשונו:

"וצריכין אנו להודות לו יתברך על שבראנו לכבודו לשרתו ולברך בשמו, ולפיכך אנו צריכין להתקדש וליטול ידינו מן הכלי כמו כהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו. ומשכשך ידיו בתוך הכלי בין בשחר בין בשעת אכילה, מדאמרינן בכיור ורחצו אהרן ובניו ממנו ולא בתוכו. שמע מינה הכא הוא דכתיב ממנו, הא בעלמא אפילו בתוכו שפיר דמי."

אמנם למעשה כפי שראינו במקום אחר (פקודי שנה ד'), **השולחן ערוך** (ס"ד ד) פסק שלכתחילה גם בבוקר צריך דווקא ליטול את הידיים בעקבות **הזהר** (מובא בבית יוסף ס"ד ד), הסובר שטעם הנטילה בבוקר הוא כדי להעביר את הרוח רעה השורה על הידיים, ורוח זו סרה רק בנטילת הידיים שלוש פעמים (ימין ואז שמאל לסירוגין).

בעקבות התורה המזכירה את נטילת הידיים בכיור, נעסוק השבוע בשאלה האם צריך ליטול ידיים לדבר שטיבולו במשקה. נראה את מחלוקת הראשונים האם דין זה נוהג בזמן הזה, את היחס למנהג העולם שלא ליטול, ומספר סייגים שכתבו האחרונים, המצמצמים את מספר הפעמים שחובה ליטול ידיים לדבר שטיבולו במשקה.

נטילת ידיים ללחם

האם כאשר נרטב פרי יש ליטול ידיים? כדי לענות על שאלה זו יש לפתוח בטעם מדוע תיקנו ליטול ידיים בברכה לפני שאוכלים לחם, והראשונים כתבו לכך שני טעמים בעקבות דברי הגמרא בחולין (קו ע"א) ובברכות (נג ע"ב):

טעם ראשון: הגמרא בחולין (שם) כותבת שמדין תורה, כל עוד אדם אינו יודע שידייו נטמאו, הן נחשבות טהורות ומותר לכהן לאכול עימם תרומה. אולם, כיוון שהידיים נוגעות בדברים רבים ועלולות לגעת גם בדברים טמאים, גזרו חז"ל שכל עוד לא ידוע שהידיים טהורות, הן נחשבות 'שניות לטומאה' ומטמאות תרומה. משום כך, כהן שרוצה לאכול תרומה, צריך קודם כל ליטול את ידיו.

לאחר חורבן בית המקדש חששו חז"ל, שכאשר יבנה בית המקדש ישכחו הכהנים שאסור להם לאכול תרומה לפני שהם נוטלים את ידיהם, והם יאכלו תרומה בטומאה. משום כך תיקנו, שכל עם ישראל בכל הדורות, לפני שהם אוכלים ייטלו ידיים, ואז כאשר יבנה בית המקדש, מתוך הרגל, הכהנים ייטלו ידיים לפני אכילת התרומה. ובלשונו של רש"י (ד"ה)

"אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיא: נטילת ידים לחולין מפני סרך תרומה: הוצרכה שהידיים שניות ופוסלות את התרומה, אבל חולין לא מהני בהו שני (= חולין לא נטמאות מידיים שניות לטומאה), ומפני סרך תרומה שירגילו אוכלי תרומה ליטול ידיהם הנוהגת בחולין."

אם כן למה גזרו ליטול דווקא לפני שאוכלים לחם, והרי התרומה כוללת גם פירות וירקות וגם לפני אכילתם היה מקום ליטול ידיים? **רבינו יונה** (ברכות מא ע"א בדה"ר) וראשונים נוספים כתבו, שהסיבה לכך היא שתרומת לחם מהתורה, ובניגוד לשאר התרומות שרק מדרבנן - לכן בחרו חז"ל להחמיר דווקא בה.

טעם שני: סיבה נוספת ליטול ידיים לפני האכילה, מופיעה בגמרא בברכות (שם). הגמרא כותבת שנוטלים ידיים לפני אכילה, כדי לאכול בנקיות וקדושה. **ערוך השולחן** (קנח, ג) מסביר, שתקנו ליטול ולהתקדש דווקא לפני אכילת לחם ולא לפני שאר דברים, מכיוון שרק אכילת לחם נחשבת אכילה מכובדת וחשובה, שהקדושה יכולה להיות ניכרת בה.

דבר שטיבולו במשקה

בנוסף לנטילת ידיים על אכילת לחם, המשנה במסכת מכשירין (ו, ד) פוסקת, שאם אחד משבעת המשקים הכוללים יין, דבש, שמן, חלב, טל, דם ומים (י"ד שח"ט ד"ם) נגע במאכל, לפני אכילתו צריך ליטול ידיים. נחלקו הראשונים, האם יש קשר בין הסיבה שנוטלים ידיים ללחם שראינו לעיל, לסיבה שנוטלים לדבר שטיבולו במשקה:

א. **התוספות** (פסחים קטו ד"ה כל) **והמהר"ם מרוטנבורג** (טור או"ח תעג) טענו, שאין קשר בין הטעם המחייב ליטול ידיים על אכילת לחם, לטעם שצריך ליטול ידיים על דבר שטיבולו במשקה. להבנתם, הסיבה צריך ליטול ידיים לדבר שטיבולו במשקה היא, שכאשר טמאים נוגעים במאכל רטוב (אפילו של חולין), המאכל נטמא, ואסור לאכול מאכלים טמאים ולטמא את הגוף.

משום כך הסיקו, שבעוד שנטילת ידיים על לחם נוהגת גם בזמן הזה (שכן גם בזמן הזה שני הטעמים לנטילה קיימים), נטילת ידיים למשקה אינה נוהגת, שכן ממילא כולם טמאים. ובלשונו:

"ונראה דנטילה דהכא לא משום קדושה ונקיות כמו בנהמא (= בלחם), אלא משום שלא יטמא המשקין להיות תחילה ויהא אסור לשתות ולפסול את גופו. ולפי זה נראה דאין לברך על אותה נטילה. וכל שכן אנחנו שאין אנו מזהרין מלטמאות עצמנו ומלאכול אוכלין טמאין ואין אנו צריכין לאותה נטילה, והמברך הרי זה מברך ברכה לבטלה."

ב. **הרמב"ם** (ברכות ו, א), **הטור** בשם **רש"י** **והגאונים** (שם) **והרא"ש** (חולין ח, י) חלקו וסברו, שכשם שנוטלים על לחם ידיים כדי שהלחם לא יטמא, כך נוטלים ידיים על דבר שטיבולו במשקה כדי שלא יטמא האוכל. כמו כן לפי שיטתם, כמו שמברכים על נטילת ידיים ללחם, כך מברכים על נטילת ידיים לדבר שטיבולו במשקה.

להלכה

נחלקו האחרונים בפסק ההלכה:

א. **השולחן ערוך** (קנח, ד) נקט בדעת ביניים. מצד אחד פסק שיש ליטול ידיים על דבר שטיבולו במשקה וכדעת רוב הראשונים. מצד שני, מכיוון שלדעת התוספות לא צריך ליטול ידיים לדבר שטיבולו במשקה, אין לברך על הנטילה, וכן פסקו להלכה **הט"ז** (תעג, ו), **שולחן ערוך הרב** (קנח, ג **והבן איש חי** (תזריע שנה א'). ובלשון:

"ולכן האוכל דבר שטיבולו במשקה מן המשקים הנזכרים שמקבלים טומאה, או כגון שנשפך מהם על המאכל ועדיין הוא לח, אף על פי שהאוכל אינו נוגע במקום המשקה ואפילו אוכל על ידי כף, צריך ליטול ידיו תחלה אבל לא יברך על נטילת ידיים, דלא תקנו חז"ל ברכה אלא דווקא בנוטל ידיו לאכול פת."

ב. **הגר"א** (ד"ה בלא ברכה) חלק וסבר, שצריך לברך על נטילת ידיים לדבר שטיבולו במשקה. בטעם הדבר נימק, שמכיוון שרוב מוחלט של הראשונים סוברים שיש ליטול ידיים עם ברכה לפני אכילת דבר שטיבולו במשקה, כך יש לנהוג (וכן נוהגים להלכה חלק מהתימנים ('הבאלדים') בעקבות הרמב"ם שפסק שיש לברך).

ג. **המגן אברהם** (שם, ח) בעקבות **הלחם חמודות** וכן **ערוך השולחן** (שם) במעין גישה שלישית (שנראה באה כלימוד זכות על רבים ממנהג העולם שלא ליטול ידיים), כתב שניתן לסמוך על דעת התוספות, שכפי שראינו לעיל לשיטתם כיוון שכולם גם כך טמאים כלל לא צריך ליטול ידיים לדבר שטיבולו למשקה (ועיין הערה¹).

ליל הסדר

למרות שכאמור בדברי **המגן אברהם**, מנהג רבים שלא ליטול ידיים לדבר שטיבולו במשקה, בליל הסדר כולם נוהגים ליטול ידיים, ודנו האחרונים מדוע:

א. **הט"ז** (תעג, ו) על בסיס שיטתו לעיל שיש ליטול בכל השנה לדבר שטיבולו במשקה, כתב שאכן מנהג זה תמוה, ואין למנהג המחמיר דווקא בליל הסדר על מה לסמוך (ואם כוונתם להחמיר דווקא בלילה זה, עליהם להחמיר גם בעשרת ימי תשובה, שכתבו הפוסקים שיש להחמיר בהם).

ב. **החיי אדם** (כלל קל) כתב, שהסיבה שנוהגים להחמיר דווקא בליל הסדר היא, שהתינוקות ישאלו מדוע בשאר ימות השנה לא נוהגים כך, ובליל הסדר נוהגים. ג. **הנצי"ב** (אמרי שפר) בגישה שלישית ביאר, שבליילה זה עושים דברים רבים כמו שעשו במקדש. לכן כשם שבזמן המקדש נטלו ידיים לדבר שטיבולו במשקה מחמת שהקפידו על טומאה והטהרה, כך בליל הסדר.

צמצום החובה

יוצא שלמעשה גם בזמן הזה צריך ליטול ידיים לדבר שנגע באחד משבעה משקים, אך יש מספר סייגים המצמצמים חובה זו:

א. **ברצון האוכל**: רק כאשר המאכל נרטב ברצונו של האוכל צריך ליטול עליו ידיים, והמשנה במסכת מכשירין מביאה דוגמאות רבות למקרים אלו. לדוגמא, אדם שרחץ את ביתו והניח אחר פירות על הרצפה. אם הפירות נרטבו מהמים של הרצפה, הפירות הוכשרו לקבל טומאה, שכן המים הונחו שם ברצון. לעומת זאת אם נרטבו מהלחות הרגילה של הרצפה, הפירות לא הוכשרו.

משום כך, כאשר מוציאים פרי מהמקרר והוא רטוב, לרוב לא יצטרכו ליטול עליו ידיים לפני האכילה, מכיוון שלא נוח לאוכל שהפרי נרטב. רק כאשר שוטפים את הפרי, או שלוקחים זיתים וכדומה מתוך קופסת שימורים צריך ליטול ידיים, כי נוח לאוכל שהמים שטפו את הפרי (גם אם ברגע זה הוא מעדיף שלא יהיו). ובלשון המשנה (ג, ד):

"המרבץ את ביתו ונתן בו חטים וטננו, אם מחמת המים בכי יותן ואם מחמת הסלע אינן בכי יותן. המכבס את כסותו בעריבה נתן בה חטים וטננו, אם מחמת המים בכי יותן אם מחמת עצמן אינן בכי יותן. המטנן בחול הרי זה בכי יותן. מעשה באנשי המחוז שהיו מטינין בחול, אמרו להם חכמים אם כך הייתם עושים לא עשיתם טהרה מימיכם."

ב. **אכילה באמצעות כלי**: כאשר יש מאכלים שאוכלים אותם תמיד בכף או במזלג, אין ליטול ידיים על אכילתם. משום כך לדוגמא, אין ליטול ידיים כאשר אוכלים קורנפלקס עם חלב (למרות שחלב הוא אחד משבעת המשקים), כיוון שכפי שפסק **המשנה ברורה** (קנח, כו) בעקבות **הט"ז** (שם) **והחיי אדם** (לו, ח) הטומאה לא עוברת במקרה זה מהיד דרך הכלי לאוכל.

כמו כן, במקרה בו האדם החליט בכל זאת לאכול אותם עם הידיים, פסקו **ערוך השולחן** (שם, יב) **כף החיים** (שם, כג) שהוא פטור מנטילה, שכן כאשר חכמים קבעו שיש ליטול ידיים, קבעו חובה זו על דרך האכילה הנורמאלית. עם זאת, הוא הדין לכיוון ההפוך, במקרה בו אוכלים מאכל בדרך כלל עם הידיים, גם אם יאכלו אותו עם כף או מזלג יצטרכו ליטול ידיים. ובלשון **החיי אדם**:

"דברים שאין דרך ליגע בהן אלא לאכול בכף כגון מיני תבשיל, אין צריך נטילת ידיים. אבל מה שדרך ליגע בו, אף על פי שאוכל בכלי, לא מהני (= לא מועיל). וכן אפילו אם אחר נותן המאכל לתוך פיו, לא מהני, וצריך האוכל ליטול ידיו, אבל המאכל אין צריך נטילת ידיים."

ג. **דברים הרגילים**: רק דברים שרגילים לטבול אותם במים, צריך ליטול ידיים במקרה בו נוגע בהם המשקה. לכן אם אחד משבעת המשקים בא במגע עם בורקס או בייגלה וכו', אין צורך ליטול ידיים על אכילתם כי אין רגילים לטבול אותם. **הבן איש חי** (תזריע) הוסיף, שגם מי שטובל בסקווית פטור מנטילה, כיוון שיש סוברים שמשקה מבושל לא נחשב משקה שיש ליטול עליו ידיים.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה שיעוד אנשים יקראו...

¹ המנהג לא ליטול ידיים לדבר שטיבולו במשקה, דומה למה שקרה בספירת העומר. דעת רוב הראשונים, שהשוכח יום בספירת העומר צריך להמשיך לספור בברכה, אך למעשה **השולחן ערוך** פסק (תפס, ח) שהשוכח ימשיך לספור בלי ברכה, כי חשש לדעת בה"ג שסבר שאין לספור. דבר זה גורם לכך, שהרבה אנשים ששכחו מפסיקים לספור בכלל (כי הם 'נפסלו'), כך שהחשש מברכה לבטלה גרם לכך שבסופו של דבר לא יספרו בכלל ויחמיצו את עיקר המצווה, ובדומה לנטילת ידיים למשקה שחששו לדעת התוספות ולא מברכים, ומשום כך רבים לא נוטלים.

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com